

FELSEFE DÜNYASI

2023 KIŞ/WINTER Sayı/Issue: 78

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayınlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBITAK ULAKBIM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBITAK ULAKBIM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Prof. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Sebile Başok Dış (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)

Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Dr. Kenan Tekin (Boğaziçi Üniversitesi)

Dr. Nazan Yeşilkaya (Şirnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)

Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Hatice İpek KESKİN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Fiyatı/Price: 150,00 TL | **Basım Tarihi :** Aralık 2023, 300 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 231 54 40

<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Tasarım / Design: Turku Ajans

Baskı / Printed: Rebrobir Matbaa
1514. Sokak, No: 23, 06378 İvedik OSB
Yenimahalle / Ankara

Tel: 0(312) 395 20 29 | **Sertifika No:** 47381

BİLİŞİM FELSEFESİNDE EPİSTEMİK ÖZNE YAPAY ZEKÂNIN ONTOLOJİK STATÜSÜNÜN SORGULANMASI

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 78, 2023, ss. 194-218.

Geliş Tarihi: 01.11.2023 | Kabul Tarihi: 06.12.2023

DOI: 10.58634/felsefedunyasi.1384243

Araştırma Makalesi

Nesibe KANTAR**

Giriş

Felsefede varlığın ne olduğuna dair açıklamalar tartışmalı olarak kabul edilse de hakikati anlamayı ve bu anlam üzerinden gündelik ve bilimsel etkinliklerine yön vermek isteyen insan, dönüp dolaşıp kendini ontolojik sorguların içinde bulur. Zira bir olay ya da olguyu bilimsel veya felsefi etkinliklerle aydınlatmak, insanın anlamlı ve izah edilebilir bir hayat yaşamasının imkanını ve zemini oluşturmuştur. Herhangi bir varlığın ya da şeyin izahını yapmak çoğu zaman kolay gözükse de aslında zordur.

Ontolojik sınırlılığı içinde insan bir şey hakkında bilgi edinmek için varlıkların ontolojik statüsüyle ilgilenir. Ontoloji bilme eyleminin nesnelere ile ilgilenirken epistemoloji onun bilme eyleminin metotları ile ilgilenir (Plotkin,1997;11). Bundan dolayı bir şeyin sınırlı da olsa bilinmesi için genellikle onun ontolojik statüsü, niteliği ne olduğu ya da ne olmadığı bilgisine, açıklamasına ihtiyaç duyulur. Ontoloji üzerinden hareket eden bu alışlageldik tutum, soruşturma alanına, epistemolojiyi davet eder. Ontoloji ve epistemoloji birbirinden ayrı alanlar olsa da birbirilerini tamamlayarak birlikte *şey* hakkında fikir ya da bilgi verirler. Bu nedenle ontoloji ve epistemolojiyi birbirinden ayırmak olası değildir. Her ikisi de ortak bir alanda hareket ederler. Herhangi bir varlığın doğasını anlamadan onun hakkında bilgi edinmek mümkün değildir. Bu nedenle varlıkların mahiyetini kavramak onun hakkında bilgi edinmemizi doğrudan etkilemektedir. Ontoloji ve epistemoloji alanları *şey* mahiyeti doğası ve niteliği ya da işlevi hakkında

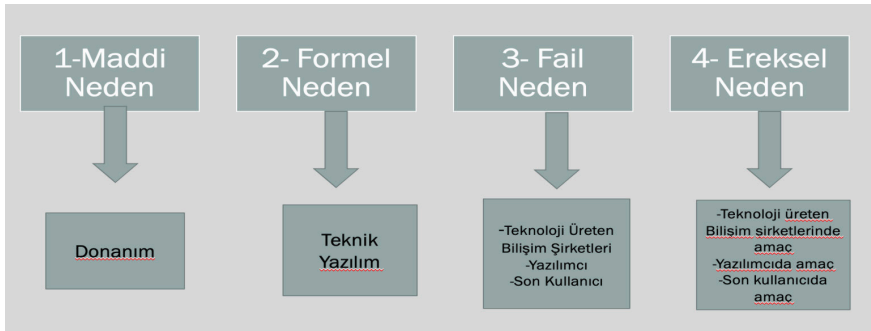
* Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-3179-2314, e-mail: nesibekantar@hotmail.com

bilgi verirler. Böylece *üzerinde uzlaşmaya varılmış bir gerçeklik* ortaya çıkar. Buradaki gerçeklik sorgusunun Platon'un *Theaitetos* diyalogunda¹ bahsi geçen gerçeklik olmadığını (Cornford, 2010: 242B-244B) *görünür* olma anlamında kullanıldığını belirtmek isterim. Platon'un Devlet eserinde varlık farklı şekillerde kategorize edilir. Çalışmadaki anlamı ile *imgelerin ara bölgesi yani bir tür varoluşa sahip ancak tam anlamı ile gerçek olmayan şeyler* (Cornford, 2010: 236C-237B), Aristoteles'in nesnelere duyusal deneyimlerimiz aracılığıyla ortaya çıkan görünen yönleri olarak tarif ettiği *fenomenler, görünenler* (Scheiter, 2012). Kısaca çalışmada bahse konu edilen gerçeklik, öznel ve nesnel bileşenlerden oluşan anlamla *şeye* işaret eden bir kavram olarak düşünülmektedir.

Aristoteles'in şeyin ne'liğine dair analizi *Cause formalis* ile ontolojinin doğasında var olan epistemik bir niteliğin varlığına işaret eder: *form'a*.² Aristoteles'in nedensellik anlayışı bağlamında Yapay Zekâyı, maddi, formel, fail ve ereksel nedenlere bağlı olarak insanın yapıp etmeleri ile meydana getirilmiş şeyler olarak tanımlamak mümkündür. Çalışmada yapay zekâ böylesi bir varlık olarak ele alınmaktadır. Yapay zekâ, metafizik bir varlık olmanın ötesinde ontolojik sınırlılıklara ve epistemolojik içeriğe sahip bilgiyi işleyebilen bir varlık *alet'*dir. Yapay zekânın ontolojik statüsünün belirleniminin, etik ve epistemolojik problemlerin ele alınmasında makul çözümün ne olduğu/olacağı hakkında perspektif geliştirilmeye katkı sunacağı muhtemeldir. Nitekim birçok etik araştırmanın kaynağında, varlığın ontolojisi ve epistemolojisi üzerinden yürütülen sorgular bulunmaktadır.

1 Platon'un *Gerçek olan nedir?* sorgusunda "eidolon" dur. Bir nesnenin veya kavramın gerçek doğasını veya gerçekliğini temsil eden bir imge, kavram veya idealize edilen bir terim değildir. Platon'da gerçeklik, onun idealist düşüncesini temellendirdiği kavramdır. Platon'da gerçeklik "εἶδωλον, eidolon"la derinleşir. Sadece bir varlık (exist) olarak düşünülmez. Gerçeklik ve bilgi, bu dünya üzerinden değil, zihin dünyasındaki "İdea" veya "Form" adını verdiği kavramlarla ilgilidir. Platon'da "eidolon" bu bağlamda gelişir (Cornford, 2010: 209).

2

Şekil 1. Bilişim Teknolojilerine (Yapay zekâ, bilgisayarlar ve diğer hesaplamalı teknolojiler dahil) Aristoteles Nedensellik İlkesi ile bakış (Kantar, 2023a: 224)

Yapay zekâ teknolojileri insanlığa birçok alanda büyük potansiyel sunsa da teknik taraflar tarafından yazılımla donatılan bu yüksek teknolojilerin yaygın kullanımı yerini giderek sayısız endişeye bırakmaktadır. Örneğin, sağlık ve tıp alanında yanlış tanı koyma, yanlış tedavi önerilerini geliştirme, hasta bilgilerinin paylaşımı, hastayı sadece belirli ilaç şirketlerinin ya da tıbbi cihazlarının kullanımına yönlendirerek hastayı tedavide manipüle etme gibi endişelere neden olması; eğitimde özelleştirilmiş öğrenme deneyiminde doğruluğu kesin ve belirli olmayan bilgilerle öğrenciyi yalnız bırakması, eğitim ortamında sosyal etkileşimi azaltması, manüpilatif bilgilerle etkilemesi ve bunun kimin tarafından nasıl denetleneceği; hukuki ve mahkeme işlerinde hukuki sorumluluk alanlarının, adalet ve kararların tarafsız olup olmaması gibi sorunları gündeme getirmektedir. Daha spesifik örnekle, bir yapay zekâ uygulaması olan ChatGPT'nin ilköğretim, akademik eğitim ve diğer eğitsel alanlarda öğrenci başarısı üzerinde psikolojik, sosyolojik durumlarını da içine alarak değerlendirmesinin mümkün olup olmayacağı ve ne derecede öğrenci odaklı olabileceğine dair sofistike konular sıklıkla tartışılmaktadır. Tüm bu tartışmaların odağında ise yapay zekânın ontolojik statüsünün bilinçli yahut bilinçsiz, doğru ya da yanlış şekillerde konumlandırışımızla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Yapay zekânın kaynaklık ettiği etik problemlerde, belirli bir ontolojik statü üzerinden tıpkı bir insan gibi ya da insandan daha fazla sorumluluk üstlenmesinin beklenmesi semantik ve diyalektik karışıklıklara neden olmaktadır. Örneğin makinenin kendiliğinden bilinç kazanması, düşünmesi, hissetmesi, âşık olması, üzülmeye, bir inanca sahip olması ya da bir inanca sahip iken ondan vazgeçmesi ve tüm bunları kendi irade, arzu, eğilimi ile yapıp yapamayacağını tartışılması sadece endişelerin değil kafa karışıklığının da bir göstergesidir.

Peki, bu kafa karışıklığın nedeni nedir? Elbette bunun birden fazla cevabı bulunmaktadır. Bu karışıklığın önemli nedenlerinden birisi de yapay zekâya ait ontolojik statünün henüz belirlenmemiş olmasıdır. Nitekim yapay zekâ ve diğer tüm yazılım destekli makineler, türü ne olursa olsun, hangi teknoloji ile geliştirilirse geliştirilsinler, gelecekte hangi üstün teknolojilerle *insana benzer* özelliklere sahip olurlarsa olsunlar; insan ve makinenin birbirinden ayrı ontolojik niteliklere sahip varlıklar olduğunun sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. İyi bir yapay zekâ uygulaması oluşturmak için makul ve iyi derecede bir felsefe bilgisi gerekli olduğu gibi interdisipliner yapıya sahip karmaşık olgular hakkında iyi bir kavrayış sahibi olabilmek için de onun ontolojik, epistemolojik ve metodolojik yapısının bilinmesi zorunludur. Zira bir bilgisayar programı ne kadar gerçeklikle uyumlu ve yakın ise o kadar başarılı kabul edilir. Söz konusu gerçekliği yeterince analiz ede-

cek olan da disiplin ise felsefedir. Bu nedenle bilişim felsefesi bilişim dünyasının sadece etik sorunlarına değil onun ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik tarafları ile de ilgilenir. Bu nedenle yapay zekâ ve felsefe birbirinden uzak düşünülmemelidir (McCarthy,1988:305). Bu, sadece olgunun tanımı için değil onun ürettiği epistemolojik ve etik problemlerin fark edilmesi ve problemlerin doğasına en uygun çözümü geliştirmek için de zaruridir.

Bilişim Dünyasının İnşası: Mc Culloch Konferansları ve Sibernetik

Önemli teknik gelişmeler ve bu gelişmelerin teklif ettiği paradigmlar çoğu zaman sosyal yaşantımız kadar bireysel yaşantımızı da etkisi altına alır. Sadece teknolojik birer gelişme olarak kalamayan bu yeniliklerle sosyal ve ekonomik etkinliklerimiz, değer alanlarımız zaman içinde bu paradigmlarla şekillenerek başka bir form kazanırlar. Bu formlar zaman içinde başkaca paradigmlarla zenginleşir ya da zayıflayarak yok olurlar. Bu döngü ve süreklilik bizim yaşam ve düşünce kültürümüzü oluşturan inşa sürecidir.

Gregory Bateson'un (1904-1980) "insanlığın son 2000 yılda Bilgi Ağacı'nın meyvesinden aldığı en büyük lokması" olarak tanımladığı (Pias, 2016:11) sibernetik bilim ve teknik çalışmalarını böylesi bir duruma örnek göstermek mümkündür. 1946 -1948 yılları arasında "Circular Causal and Feedback Mechanisms in Biological and Social Systems" adlı birçok toplantıdan oluşan çalıştay, kongreler yapılıır. Pias, S. McCulloch'un moderatörlüğünde gerçekleşen Macy Konferansları³nın geçmişi hakkında İkinci Dünya Savaşı sırasında oluşturulan disiplinler arası araştırma gruplarının standartlarını Soğuk Savaş döneminde de sürdürdüğünü belirtir⁴. Ona göre bu konferansların amacı çağı değiştiren çıkarımlara zemin hazırlayacak olan kapsayıcı bilgi düzenlerini tasarlamaktır (Pias, 2016:12). Bu tasarımla-

3 Bu toplantılar, sibernetik bilim ve teknolojiler merkezinde olsa da teknik-maddesel yapıları değil, mantıksal ve matematiksel işlemleri, beyin ve bilgisayar arasındaki tertium karşılaştırması olarak ele alır, mühendislerin yanı sıra nörologları da barındırabilecek bir kapsamda büyük çoğunluğu tıp ve bilgisayar teknolojisiyle ilgili sorularla ilgilidir (Pias,2016:12). Bu konferanslar kapalı olup her kim olursa olsun katılım talepleri reddedilir. Ancak herhangi biri kabul edilecek ise bir devlet kurumundan gelen kesinliği resmi bir iş teklifine benzeyen bir muhtıra ile kabul edilebilecektir. Bertrand Russell, Albert Einstein gibi düşünürlerin davet edildiği ancak bu isimlerin teklifi kibarca reddettiklerini ekleyen Pias, New York Park Bulvarı'ndaki görkemli Beekman Oteli'nin kapalı kapıları ardında olup bitenlerin, konferanslarla ilgili tuhaf metinsel kayıtlarda yalnızca ima ile izah edildiğini belirtir. Bu konferanslarda temel gaye sadece farklı disiplinlerin birbiriyle çalışarak ortak bir problemin çözümüne yönelik çalışmalar yapmak değildir, aynı zamanda her alanda faydalı görünen ve paylaşımlarla birlikte iletişim/ etkileşim ortamı sağlayan bir dizi kavramsal modellerle yapılan bir deneyi de mümkün kılmaktır.

4 Pias'a göre bu teknolojik çalışmalar ve gelişmeler; savaşın bilim ile bilimkurgu arasında "düşünülme-yeni düşünmek" adına gelecekteki davranışları yönetebilmek amacıyla bilgisayar tabanlı ve ulus ötesi çabaların birer yansımasıdır. Yani bilimden daha çok politik amaçlarla geliştirilmiş çabalardır (Pias, 2016: 25).

nan düzenler 1940'ların başında yürütülen Amerikan araştırmalarından üç ana unsurla şekillenirler. Birincisi, Pitts ve McCulloch'un nöron modelinin mantıksal hesabı; ikincisi, Shannon'ın bilişim teorisi; üçüncüsü ise Wiener, Bigelow ve Rosenblueth tarafından formüle edilen davranış teorisi yani sibernetiktir. Bu çalışmalar, makine ve insan dahil canlı organizmalar için de geçerlilik iddia edebilecek şekilde (Pias, 2016:15) birleştirilir.

Toplantıların titizlikle organize edildiğini vurgulayan Pias, 1946'daki ilk konferansta, genel bir teoriyi formüle etmek için hangi bileşenlerin gerekli olacağını kesinleştirildiğini ifade eder. Toplantıda Von Neumann bilgi işlem makinelerinden bahsederken ve Lorente de Nó biyoloji bilim ile onun düşüncelerini destekler. Wiener'in hedef arayan cihazlar hakkındaki açıklamalarına ise Rosenblueth biyolojik bir benzetme yapar; Bateson sosyal bilimlerde teoriye olan ihtiyacı tartışırken, Northrop fizik bilimi ile karşılaştırarak önermelerde bulunur. Son olarak, "psikoloji ve psikiyatrideki bazı problemler" matematiksel oyun teorisinin⁵ ışığında ele alınır (Pias,2016:12). Belirlenen bu çalışma alanları: günümüz bilgisayar kuşağının prensipleri, nörofizyoloji gelişmeleri ve psikiyatri, antropoloji ve sosyolojinin belirsiz bir birleşimi olan "hümanist" çalışmalar olarak düşünülür. Kısacası bu çalışmalar bilgisayar, nörofizyoloji ve psikiyatri+antropoloji+sosyolojiyi içeren hümanist perspektif formunda tasarlanır. Bu disiplinler arası çalışmalarda, evrensel bir makine teorisinin temellerini oluşturan sibernetik bilimin geliştirilmesine katkı sunmak için (Pias, 2016: 15) birçok bilim dalı birleştirilir.

Pias, Walter Pitts ve Warren McCulloch'un 1943'te *A Logical Calculus Immanent in the Ideas of Nervous Activity* başlıklı makalelerinin girişinde yer alan "Tanrı'nın yarattığı neredeyse insanların bu yaptıklarının bir örneği gibidir" sözlerine dikkat çeker. Nitekim bu sosyal, teknik ve bilim çalışmaları sayesinde, Tanrının dünyayı ve insan zihnini nasıl idare ettiği düşüncesine ışık tuttıklarını düşünürler. Ayrıca Pitts ve McCullochs'ın Carnap ve Russell'in çalışmalarından yola çıkarak; nöronal etkileşimleri⁶ önerisel işlevler⁷ aracılığıyla ifade etmenin yollarını arayarak nöronların nasıl işlediğini ve

5 Pias, psikoloji ve psikiyatrideki bazı problemlerin matematiksel oyun teorisinin (mathematical game theory) ışığında ele alındığını belirtir (Pias, 2016:12). Bu detay insan duyu ve davranışlarının değerlendirilmesinde de matematiksel yöntemlere başvurulduğunu fark etmek açısından önemlidir. (Bu teori genel olarak oyunun aktörler arasındaki seçimleri sırasında davranışlarının stratejik durumlarını, seçimlerini ve bu davranış sırasındaki etkileşimlerini matematiksel modellerle incelenmesini konu edinmektedir. bkz. Fudenberg & Tirole ;1991)

6 Sinir hücrelerinin yani nöronların birbirleriyle etkileşimi.

7 Burada önerisel işlevler ile belirli bir girdiye (değişkene) bağlı olarak başka bir önermeyi üreten fonksiyonlara işaret etmektedir. Nitekim, yapay zekâ teknolojilerinin temelinde yatan metot da budur.

etkileştiğini anlamak için mantık araçlarını kullanma girişiminde bulunurlar. Nitekim insan zihninin nasıl işlediğini ve birbiriyle nasıl etkileşimde bulduklarının bilinmesi sayesinde insan zihnine benzeyen dijital -yapay-zihin simülasyonlarını (Pias, 2016: 19) tasarlamak da mümkün olacaktır. Bu çalışmalarla hem nörofizyolojik, felsefi ve bilgisayar-teknik çalışmaları ile nöronal yapıları modellemek hem de yapay yapılar oluşturmak için kullanılabilmenin yolları açılmıştır. Bilginin biyoloji-teknoloji ve psikoloji ile birleşmesi; Epistemolojinin psikolojiyle birleşmesi anlamına geldiğini ifade eden Pias, Kant'ın (1724-1804) sentetik A priori'si bir devre haline geldiğini ve artık bunun sadece insani bir mesele olmadığını yani insan zihninin dışında akla gelebilecek her düşünce için tasarlanabilir ağ modeli gibi düşünüldüğünü vurgular. Artık zihin/akıl/Geist hayaletten ibaret değil tasarlanabilen, hesaplanabilen bir yapıya kavuşmuştur (Pias, 2016: 15).

Bu çalışmalar sadece teknoloji ve bilim çalışması olmanın ötesinde insanın ve değerlerinin yeniden tanımlanması, anlam ve hakikat algısının yeniden biçimlendirilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin insan, "özel bir tür bilgi makinesi" gibi düşünülmüş ve yeni bir ontolojik değer ve tanım ile tanımlanmıştır. Mantıksal devreler açısından bu yeni bilişsel insan anlayışı, bilgiyi madde ve enerjinin ötesinde yeni bir kategori olarak gören yeni bilgi/information tanımı olarak tasarlanabilir, şekil verilebilir, değiştirilebilir dijital yeni bir dünyanın imkanını oluşturmuştur. Pias, ayrıca, bu tasarlanabilirliğin, her türlü deneyimin sembollerin manipülasyonu yolunu mümkün kıldığı anlamına geldiğine (Pias, 2016: 16) dikkat çeker. Artık bu teknolojik, bilimsel ve mantıksal gerekçelendirmelerle tasarlanabilir zeminde, yeni ontoloji perspektifinden yeni epistemoloji anlayışı mümkün bir yapıya kavuşmuştur.

Bu tasarlanabilen yapıyı oluşturan sibernetiğin ve onu destekleyen diğer teknik ve bilimsel çalışmalarda ön koşul dijital olmaktır. İnsan ve insan olmayan varlıklar, dijital ortamda etkileşimde bulunan varlık olma bakımından bir varlık olarak ontolojik statüde birleşmenin mantıksal zeminini bilim-teknik çalışmalarından almış olurlar. Bu mantıksal tasarımda varlıklar bilgiyi alan-işleyen ve üreten canlı-cansız fark etmeksizin aynı dijital ontolojik varlık olarak düşünülürler ve birbiri ile aynı zeminde birleştirilirler ve türü ve cinsi ne olursa olsun dijital varlık olma statüsüne indirgenirler. Bu sayede insan⁸ ve makineler aynı dijital temelde buluştuğlarında bilgile-

8 Pias, Pierre Bertaux'un insanın bu yeni dijital ontoloji tanımı hakkında "Bu aygıtlara entegre olan insanların zorunlu olarak farklı insanlar haline gelmesi gerekir ve artık eski insan kavramına uymayacaklardır" dediğini aktarır (Pias, 2016: 17). Teknik bir varlık olarak insanlığın mutasyonu, aygıtların/makinaların ortaya çıkışıyla zorunlu olarak ortaya çıkacağını maden-bitki-hayvan ve insandan sonra gelecek tür içinde transformasyonun oluşmasında insanın bilinçli katılım sağlayarak etkisinin olduğunu ifade eder. Bir sonraki mutasyon safhasında teknik bir varlık olarak insan olma aşamasında

ri uyumlu hale geleceği ve insanların ve makine etkileşimine dayanan sibernetiğin epistemolojik yapısının da üretkenlik⁹ kazanacağı (Pias, 2016:16) düşünülmüştür. Bu üretkenlik bilgi-işlem ve sürecin devingenliğinde geribildirim sürekliliği desteklemesiyle devam eder.

Nitekim dijital olarak oluşturulan “canlı organizmalar ve makineler” in üretken olabilmeleri için geri bildirim kavramına ihtiyaçları vardır Sibernetik bilime ait olan geri bildirim fonksiyonu bu üretkenliğin imkanına zemin sunar¹⁰. İnsan dışındaki varlıklara epistemolojik bir değer yükleyen bu teknik yapıdır. Sibernetik çalışma alanı bilimsel ağırlığından daha fazla genel bir eylem metodolojisine dayanmaktadır. Sibernetiğin metodolojik tanımlarından olan geribildirim ile nedensellik ontolojiye dayandırılarak sistemli bir şekilde amaç kategorilerine yerleştirilmesini kılar (Pias, 2016: 23). Sibernetik-epistemolojinin sistem teorisi ile ilişkisinin temellendirildiği aşama sibernetiğin geribildirim mekanizması ile sağlanmasıdır. Nitekim sistem teorisinde, sistemi inşa eden ve onu tanımlayanlar aynı epistemolojik yapıdan beslenirler. Şöyle ki; az ya da çok akıllı bir yapıya sahip olursa olsun bu sistemde insan veya makine, geribildirimle birbirine bağlanmış ve ontolojik farklılıkların oluşturduğu bölünmenin yerine aynı epistemolojiden beslenmelerinin imkânı oluşturulmuştur. Böylece eylemler sistem içinde insan ve makine bileşenlerinden oluşacak şekilde inşa edildiği için ‘şeylerin’ yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Var olan ve içinde az ya da çok akıllılık barındıran şeyler sibernetik ontoloji ve epistemoloji ilişkisi ile kendilerine bir varlık formu kazanacak şekilde (Pias, 2016: 21) tasarlanmıştır.

Pias, çağımız modernitesi sibernetik epistemoloji ışığında şekillendiğini belirtir. Ona göre yapay zekâ teknolojisinin epistemolojik ve etik problemlerinin kaynağını bu yapı oluşturur. Sibernetik epistemolojiye teknik bağlamda imkân sağlayan “kara kutu (black box)” teknolojisi ve eğitim senaryolarının ürettiği dijital kültürde deneyim alanları da dahil olmak üzere eskiden beri tartışılan gelen tarihsel zaman sorunu ve gelecek sorunu (Pias, 2016: 26) çok kereler tartışılacak meselelerdir. Sibernetiğin disiplinler arası geniş kapsayıcı doğası yeni epistemoloji şekillendirmiştir. Buna McCulloch’un klasik epistemoloji anlayışından farklı olarak “deneysel bir epistemoloji”

sonuçları kendisini/insanı aşan bir olguya katılacağını betimler. Böylece Bertaux evrimsel sibernetik düşüncede insanın ontolojik gelişimi hakkında düşüncelerini belirtir.

9 Bu dijital ontolojik eşleştirme her ne kadar üretkenlik veya işlevsellik kazanma gibi olumlama ile değerlendirilse de Pias, Heidegger’in sibernetik epistemoloji ile birlikte felsefenin sonunun geldiğini ilan ettiğini belirtir.

10 Yirminci yüzyılın ikinci yarısında bilgi ve teknoloji ile şekillenen karmaşık toplumu yönetmenin tek yolunun bilgisayar kullanmak olduğunu aktaran Pias, *Gouverner, c’est prévoir* yani yönetme sanatı, tahmin sanatı olarak tanımlar.

kurgusunu örnek vermek mümkündür. Bu yaklaşıma göre heterojen unsurlar insan-doğa, insan-makine, özne-nesne, ruh-tekne (psyche -techne) arasındaki sınırlar ortadan kalkacak şekilde yeniden düzenlenebilecek şekilde düşünülebilecektir (Pias, 2016: 19). Bilginin bu yeni düzeni hakikate eşyaya olan bakış açısını değiştirecek eskiyi derin bir şekilde yeniden yapılandıran tamamen yeni bir çağ başlatacak potansiyele sahiptir. Aynı işlevsel sistem içinde nesnelere sistematik olarak formüle etmelerini sağlayan bu yapı tasarımın, işlemin (process), bilginin ürün olarak meydana gelişin de temel mantıksal çerçevesini oluşturmaktadır. Yapay da olsa bir insan zihninin işlevselliğinde kurgulanan bu zeminde epistemoloji kaçınılmaz bir şekilde etkilenmiştir. Bu etkinin kaynağında teknolojinin bilim- teknik formülasyonu ile şekillenen yeni ontolojik anlayış olduğunu görmekteyiz.

Bilişim Felsefesinin Teknik Yapısı ve Bilişim Felsefesi

Norbert Wiener'ın Sibernetik bilimi, Claude Shannon'nun Bilişim teorisi, bilgisayar donanım teknolojileri ve takip eden yıllarda internet ve internetle ortaya çıkan teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, bireysel, sosyal, ekonomik, değerler alanında derin ve geniş ölçekte değişim ve dönüşüme neden olduğundan devrim olarak nitelendirilir. Bilişim alanında (Information Science) görsel, işitsel, yazılı olmak üzere her türlü verinin sensör ve kameralarla algılanarak girdi formuna dönüşmesi (input), bu verinin mantıksal tasarımlarla işlenerek (process) çıktıya dönüşmesi (output) girdilerin dijital ortamda gösterimi; internet ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bu devrimin adını vermiştir; Bilişim Devrimi.

Bu devrimin etkilerinden birisi de felsefe alanında görülür. Nihayetinde bu devrimle birlikte bilişim dünyasının ontoloji, epistemoloji ve aksiyoloji bakımından konu, kavram ve sonuçları ile ilgilenen bir araştırma alanı olarak Bilişim Felsefesi gelişmiştir (Kantar, 2023:170). Bu alana yapay zekâdan, nesne tabanlı akıllı teknolojiler de dahil olmak üzere bilgi bilişiminin bilgisayar aracılığı ile işlenmesi ve başka bir veriye dönüştürülmesini içeren tüm teknolojiler dahildir.

Bilişim teknolojilerinin ve felsefi temellendirmelerin birçoğu Yeni Materyalistik anlayışla ilişkilidir (Kantar, 2022: 16). Bu yaklaşımın önemi Bilişim felsefesinin en önemli kavramı olan *Agent* için temellendirme (Coole & Frost, 2010:2) sağlamasıdır. Materyalistik bakış açısının toplumu şekillendirebilmek, geleceğin sınırlarının çizilebilmesi için gerekli argümanlara sahip olduğu düşünülür (Coole & Frost, 2010:3). Maddenin doğası ve bedenli insanların maddi dünyadaki yeri hakkındaki belirlenimleri şekillendirecek olan bu yaklaşım, üretim, yeniden üretim ve tüketim biçimlerimizin yanı

sıra ekonomik, teknolojik ve politik (Coole & Frost, 2010:3) gelişmeleri de etkileyecek derecede geniş bir kapsama sahiptir. İnsanın normatif (insanların etik, ahlaki ve toplumsal değerlerle ilgili sahip olduğu) anlayışı dahil insan failliği/agent hakkındaki inançlar, doğa ve onunla etkileşim kurma yolları gibi maddi uygulamalarıyla da ilgilidir. Nitekim faillik/agent ve nedensellik hakkındaki varsayımlar, etik ve politik alan ve boyutlarına ilişkin modern anlayışımızı yapılandırmaktadır (Coole & Frost, 2010:6).

Yeni Materyalisttik görüş; ontolojik düzeyde organik ve inorganik veya canlı ve cansız arasındaki ayırmadan kaçınırlar. Nitekim onlara göre inorganik maddelerin de yaratıcı güçleri (veya fail kapasiteleri) vardır. Bu anlayışa göre madde salt fizik-kimyasal süreçlerden oluşmaz nedensellik ve etkileşime imkân sağlayan bir yapıdadır. Yeni Materyalisttik ontolojide madde klasik materyalist anlayış olan hareketsiz bir madde olarak tanımlanmaz. Artık ontolojik bağlamda yeni madde; kendi kendini dönüştürebilen, kendi kendini organize etme ve yönlendirme özelliklerine sahip olan pasif veya hareketsiz olmayan, sadece insan faillerin bilişsel yeteneklere, niyetliliğe ve niyetlere sahip olduğu yönündeki geleneksel madde ve insan anlayışı bozan bir yapıda düşünülür. Daha da önemlisi bu yeni madde anlayışında insanın dışında da özerk kararlar alma özgürlüğüne, doğaya hâkim olma hakkına veya yeteneğine sahip maddeler vardır.

Madde eskide olanın aksine sadece bir varlık değil, oluşan, çevresel nedenselliklerle birbiri ile ilişkilendirilebilen bir kategoridedir. İnsan bu madde türleri içinde faillik niteliği taşıyan doğal çevre içinde bir *agent* olarak konumlandırılır (Coole & Frost, 2010: 11). Yani insan “biyolojik bir alt katmanda somutlaşan bir bilgi modeli” olarak tanımlanır (Coole & Frost, 2010:17). İnsanın farklı bir biyolojik veya ahlaki varlık olarak anlamamıza neden olan bu yaklaşımın etik ve epistemolojik önemli sonuçları bulunmaktadır.

Bilişim Felsefesinde Ontolojik Yaklaşım: İnsanın ve Yapay Zekânın Statüsü

Varlığa ilişkin sorularla ilgilenen Ontoloji, (Blaikie, 2000) soruşturduğu şeyi diğerlerinden ayırırken, benzerlerini de bir araya getirir. Varlığın insana kazandırdığı gerçekliğe yönelik anlayışımızı netleştirir, derinleştirir. Ontoloji, yalnızca varlığın doğasına ilişkin teorik bir çalışma olmanın ötesinde hayattaki rolümüzü, kendimizi, başkalarıyla ve dünyayla olan gündelik ilişkilerimizi şekillendiren onları anlamlandıran varoluşa dair temel inançlarımızı da içermektedir (Coole ve Frost: 2010:3). Bu nedenle bilişim çağının ve olumlu-olumsuz etkilerinin yeterince anlaşılabilmesi için bilişim dünyasının ontolojik bağlamda analiz edilmesi gerekmektedir.

Bir şeyin ontolojik statüsü hakkında kesin bir cevap bulmak kolay değildir. Çünkü varlık nedir? Sorgusu basit bir sorgu gibi görünse de bir şeyin ne olup olmadığı tanımlamak genellikle uzun yıllar hatta asırlar süren zamana yayılır. Analitik felsefe düşünürlerinden Willard Van Orman Quine, ontoloji hakkında “Bağlı Değişkenler Dizisi/The Doctrine of Relative Identity” görüşünde ontolojik nesnelere dil ve bağlam ile belirlendiğini savunur. Bu nedenle ontolojimiz sınırlı değişkenler dizisi tarafından tanımlandığı için yapay zekâ dahil robotların ne tür varlıklar olarak varsayılacağını belirlenmesi gerekmektedir (McCarthy, 1988: 306).

Ontolojik Özne: İnsan

Heidegger’e (1889-1976) göre modern insan; dünyaya ilişkin «yaşanmış bir deneyime» sahiptir. O, dünyayı sahip olduğu terimlerle yani bir bütün olarak varlıkların açıklamasının, düzenlemesinin temelinde yatan esas olan bir varlık olarak, kendisi açısından düşünür. İnsan metafizik bağlamda *Subiectum*’dur. Modern insan özü itibarıyla “özne”dir. Sadece “özne” olduğu için; onun Ben’i ya da Ego’su esas haline gelebilir. Sen’in Ben’in karşısına yerleştirilmesiyle Ben’in kendi sınırlarına itilmesi ve Ben-Sen ilişkisinin ön plana çıkarılması ve böylece bireyin yerinin topluluk, ulus tarafından alınması, insanlar, kıta ve gezegen, metafizik açıdan ele alındığında hiçbir şekilde *modern insanın öznelliğini* ortadan kaldırmadığını, aksine onu *koşulsuz* durumuna getirdiğini belirtir. Nitekim ona göre insan ancak özne haline geldiğinde insan olmayan varlıklar nesne haline gelir. Yalnızca öznellik alanı içinde nesnellik, geçerliliği, kârı ve zararı ve herhangi bir özel durumda avantajları ve dezavantajları konusunu ortaya çıkarabilir (Heidegger, 1992:165). Kısacası Heidegger’de insan, kendi dışındaki her varlığı, kendi öznel ontolojisi içinde yaratır, anlamlandırır. İnsanın bu öznel niteliğe sahip ontolojisi, onu özne olmayan tüm varlıklardan ayırır, şahsileştirir. Bu nedenle insan ontolojisi ile uzaktan ya da yakından ilişkisi olmayan bir varlık, insana has duygu, düşünce ya da eylemleri temsil eden sıfat veya tanımlarla anılmamalı/ anılamaz zira birbirinin aynısı olamaz ve bir benzeri olarak düşünülemez.

Heidegger’i destekler minvalde Archer, sürekli benlik duygumuzun her ne kadar ontolojik olarak dokunulmaz olsalar da kişisel ve sosyal kimliklerimiz epistemolojik olarak savunmasız olduğunu, gündelik yaşamda kullanılan dilsel yanlışların söylemlerinin, yıkıcı etkilerinin bulunduğunu ve bunun ilk aşamada hemen fark edilmediğini belirtir (Archer, 2000: 2). Yapay zekâ teknolojisindeki dilsel yanlışlara ait birçok örnek vermek mümkündür. Örneğin Makine Öğrenmesi/Machine Learning, Derin Öğrenme/Deep Learning, Zeka/Intelligence, AkılYürütme/Reasoning, Akıllı Sistemler/Smart In-

telligence, Tümevarım/Deductive Reasoning, Çıkarım/Abductive Reasoning gibi kavramlar, insanın ontolojik özelliklerine dayandırıldığı için yanılığa ve kafa karışıklığına neden olabilecek özel kavram ve niteliklerdir.

MIT Medya Laboratuvarı Öğrenme ve Epistemoloji Grubunun yöneticiliğini yapan Profesör Seymour Papert, 1985 yılında bir derginin yapay zekâ planlama toplantısında, yapay zekânın doğası ve yapay zekânın inşasına yönelmekten daha fazla insan zihniyle ilgilenilmesini eleştirir. Bu alandaki çalışmaların, bir kaplanın DNA yapısının çizgilerine bakılarak anlaşılmaya çalışılması anlamına geldiğini ve bunun bir kategori hatası olduğunu, bu durumun münferit bir hata olmanın ötesinde yapay zekâ kültürüne sağlam bir şekilde kök salmış bir yanlışlık olduğunu ifade eder. Ona göre sadece teknik insanların yapay zekâ çalışmalarında onun doğası ve bir robot yapmak yerine insan zihni ile ilgilenenlerin, evrimci biyologların, nöronlar arası bağlantılar üzerinden insan zihni ile çalışmaya dahil olmaları karmaşıklığa neden olmaktadır. Yapay zekâyı kendi mekanik doğası içinde bilmek ve düşünmek metodoloji haline gelmelidir. Ancak bu şekilde yapay zekânın kaynaklık ettiği kategori hatasının önüne geçilebileceğini (Papert,1988) düşünür. Mekanik olanın sınırlarının belirlenmesi ve kategori hatasının giderilmesi için ontolojik statüsünün ve epistemolojik doğasının bilinmesi bir zarurettir.

Ayrıca kategori hatası insanın, makinaya ait sığ, otomat ve katı, cansız niteliklerine atıf yapan kavramlara indirgenmesine de neden olmaktadır. Bunun teknolojinin temel argümanlarının meydana getirdiği kültür ve felsefeyi anlama konusunda da kafa karışıklığına neden olduğunu söylemek mümkündür^{11,12}. Yapay zekâ ve insan, ontolojik bağlamda birbirinden farklıdır. Buna rağmen yapay zekâ çalışmalarına yönelik teknik ve bilimsel açıklamalarda ya da adlandırmalarda kullanılan terim ve kavramlar insan türünün niteliklerini zihninde çağrıştırmakta dahası bu kavramlar konu ile ilgili felsefi ve etik tartışmaların içeriğini de şekillendirmektedir. Bu durum epistemoloji ve etik alanda yürütülen soruşturmalarda yanlış çıkarımlara neden olabilmektedir. Nihai anlamda çalışmanın amacı bu ontolojik belirsizliğin ya da karışıklığın olası kaynak ve sonuçlarına dair bir araştırmayı yürüt-

11 Örneğin, Janet Finlay ve Alan Dix, An Introduction to Artificial Intelligence'de yapay zekâ teknolojilerinin en temel kavramlarından olan *Agent*'in moda bir kavram mı yoksa bir 'satış hilesi' olup olmadığına dikkat çekerler (Bkz. Finlay ve Dix, 2002:230).

12 MIT Medya Laboratuvarı Öğrenme ve Epistemoloji Grubunun yöneticiliğini yapan Profesör Seymour Papert, 1985 yılında bir derginin yapay zekâ planlama toplantısında, ortaya konulan yapay zekâ -insan zihni ilişkisini eleştirir. Çalışmaların, bir kaplanın çizgilerine bakılarak DNA yapısının anlaşılmaya çalışılmasının bir kategori hatası olduğunu ve bunun münferit bir hata olmanın ötesinde, yapay zekâ kültürüne sağlam bir şekilde kök salmış bir yanlışlık olduğunu belirtir (Papert,1989:1-14).

Bilişim Felsefesinde Epistemik Özne Yapay Zekânın Ontolojik Statüsünün Sorgulanması mektir. Diğer yandan *çalışmada Yapay zekânın ontolojik statüsünün, epistemik bir özne olarak kabul edilip edilemeyeceği konusuna dikkatleri çekmektedir.*

Örneğin, etik çalışmalarda yapay zekânın bilincinden bahsetmek onun özne olmağı, özne olmağı sorumluluk kavramını, sorumluluk ise başlı başına insandan ve diğer varlıklardan bağımsız olma tartışmalarını taşır ki; bu teknik olarak mümkün gözükmemektedir. Zira yapay zekâ donanım ve yazılımı ile bir başka akıl, irade, tarafından tasarlanan ve tasarlanmaya gereksinim duyan bir teknik faaliyet alanıdır. Yapay zekâ, Aristoteles'ten mülhem bir ifade ile insan *teoria* sınıfının ürünü olan *aletia*'sıdır (Kantar, 2022: 89).

İlkçağ felsefe tarihinde hakikati dış dünyada arayan insan, orta çağ batı düşüncesinde Tanrı merkezinde, Rönesans'la birlikte hala Tanrı'dan kopmayan hümanist anlayışta, modern dönemde antropolojik bir perspektif ile aklının sınırları içinde bir hakikat arayışındadır. Günümüz toplum yapısını oluşturan çağımızın *aletia* dünyasının mimarı olan sibernetiğin temel kavramları: information/bilgi bilişim; Bilgi /knowledge, kontrol¹³ (Pias, 2016: 20) istatistik ve iletişim, kavramları olmuştur.

Ontoloji ve Bilişim Felsefesinde Ontolojinin Yeniden Yapılandırılması: Reontologisation

Kendimiz dahil her şeyin hatta information da maddeden oluştuğunu düşünen bu yaklaşıma göre mikroorganizmalar ve çeşitli yüksek türlerle kendi bedensel ve hücrel reaksiyonlarımızla insan tasarımıyla şekillendirilen fiziksel nesnelere fiziksel bir dünyada yaşarız. İşlevselci bir yaklaşımla meseleyi ele alacak olursak zihin bulunduğu, ait olduğu evreni yapılandırır, bu haliyle oluşan yapı, dünya ve içindeki şeylere ilişkin anlaşılabilirliği bize sağlayan unsurdur. Zihnimizin kayıtları, ontolojik olarak kamusal dilin anlamsal alanı ile oluşturulan unsurların meydana getirdiği topluluk tarafından (Negarestani, 2018: 1) oluşur ve şekillenir. Zihinde belirlenen ve tanımlanan *şeyler* dışsal bir gerçekliğin pasif alıcısı olarak değil inşa edici unsur olan zekâ/intelligence (Negarestani, 2018 :336) ile bizi oluşturur veya dönüştürür.

Bilişim felsefesinde girdiler bilgisayarlarda sayısal mantık ve elektronik düzenekler kullanılarak veriler işlendiği için işlemin gerçekleştirilmesi (dijital ortama aktarılması) sırasında insan, melek, su, buhar, ateş, toprak, ekmek gibi konu ve kavramların türü veya mahiyeti, doğruluğu ya da yanlışlığına bakılmaksızın "0" ve "1" gibi sayısal temsiliyet ile gösterilirler. Ancak bu

13 Sibernetik çalışmaların olumsuz sonuçlarından birisi insanın özgürlük alanının kısıtlanması ile ilgili olarak makinaların oluşturduğu kontrol toplumu veya ortamları eleştirisidir. Dijital makinalar bu yönleri ile birçok düşünür tarafından eleştirilmiştir. Eleştirilerin başında bu teknolojinin bir tür politika ve manipülasyon aracı olarak kullanılmaları gelmektedir (Bkz. Poster & Savat, 2010).

durum, verileri ontolojik yapısının temelinde soyut bir düzlemde birleştirmektedir. Verilerin ontolojik yapısı verinin mahiyeti doğrultusunda semantik mahiyeti ile şekillenir. Bilişim felsefesinde epistemoloji konu, varlık kavramlarına semantik anlamda bağlı olarak bir *abstract/soyut* seviyede tecessüm eder. Her biri *abstract* yapıya sahip olan varlıklar *cyberspace*'te soyut olarak modellenirler (Floridi ve Sanders 2005). Örneğin Floridi'ye göre insan, anlam nesnesi "semantic objects" ya da bir bilişim nesnesi "information entities" dir (Floridi,2002). Neticede, varlıklar, bilgi/bilişim nesnelere olarak, veri kümeleri olarak tanımlanır. Bu nedenle varolan her bir varlık, ayrıktır, kendi kendine yeten müstakil bir yapıdadır, her varlık kısa ve öz biçimde veriyi açıklayan kapsüllenmiş bir paket olarak düşünülür (Floridi, 2008: 9).

Fiziksellikten arındırma ve somutlaştırıcı anlatı olarak tanımladığı ontolojik anlayış (Floridi, 2002: 115-138) yeni bir gerçeklikte fiziksel ve anlamsal olanın sanal çizgisinde yeniden düzenlenir ve birleşirler. Floridi bu ontolojiden hareketle varlığı öznellikten ayırmak ve onu nesneye yeniden yönlendirmek, aynı zamanda topluma ve çevreye, yani failin eylemlerinin alıcılarına uygulamak için *constructionist* bir etik yaklaşım geliştirir (Floridi ve Sanders; 2005). Bilişim felsefesinde insan ve yapay zekâ aynı zemin ve aynı ontolojik perspektifte birbiri arasında bilgi alışverişinde bulunabilen benzer varlıklar olarak düşünülmüştür. Bu perspektifteki ontolojik bir yaklaşım, insan ve makinenin aynı türden bir varlık olarak bir araya gelmesini mümkün kılmaktadır. Artık bu *infosfer(infosphere)* içinde sadece canlı organizmalar değil akıllı olarak tanımlanabilen tüm canlılar, yapay zekâ da dahil olmak üzere birer *agent* statüsünü kazandığı (Laukyte; 2017) görülmektedir.

Wiener'a göre; insan başta olmak üzere tüm hayvanlar, hesaplamalı makineler gibi sibernetik varlık olarak kabul edilir. Nitekim bu varlıklar çevrelerinden bilgi alabilir, bu bilgiyi işleyerek çevrelerine tepki verecek ve başkaca bir versiyonu ile kendilerini uyarlamalarını sağlayacak şekilde işlem kapasitesine sahiptirler. Bu bilgi-işlem faaliyetinin algılamayı, tanımayı, hatırlamayı, geri bildirimde bulunma ve kontrol etmeyi içerdiğini vurgular. Wiener'a göre geleneksel anlayışta sadece insanların (melek, şeytan ve tanrıların) kategorize etme, çıkarım yapma, karar verme ve eyleme geçme gibi «karmaşık» bilgi işlem yeteneğine sahip olduğunu varsaydıklarını belirtir. Wiener bu karmaşık bilgi işlem kapasitesine sahip olan varlık listesine sibernetik bilimle birlikte bilgi-işlem kapasitesine sahip olan makinaları ekler. Bilgi işleme yeteneğinin bazı özelliklerinin nesnelere ve organizmalara elektronik olarak aşılanabileceğini ve onların da birer bilgi işlem *entities* olarak değerlendirilebileceğini belirtir. Onun perspektifinden bakıldığında ise

doğal olarak bilgi işlem yapan ya da sonradan bilgi işlem özelliği yüklenebilen (Bynum, 2010b). Her bir varlık birer bilişim nesnesi olarak düşünülür.

“ evrendeki tüm fiziksel varlıkların “bilgi nesnelere” veya “bilgi süreçleri” olduğu söylenebilir...Bu görüşe göre canlıların tümü bilgi nesnelere. Fiziksel bilgileri genlerinde depolarlar ve DNA, RNA, proteinler ve amino asitler gibi yaşamın yapı taşlarını oluşturmak için kullanırlar. Hayvanların sinir sistemleri fiziksel bilgiyi alır, depolar ve işler, böylece hareket, algı, duygu ve düşünmeyi mümkün kılar “(Bynum, 2010a: 420-442)

Luciano Floridi kurguladığı felsefi zemini birçok soyut seviye ile inşa eder. Bilişim/information/malumat soyut seviyesinde evren, birbiriyle dinamik olarak etkileşime giren information nesnelere toplamıdır ve bu evrenin adı “infosfer” dir. Buna insanlar ve diğer tüm biyolojik organizmalar da dahildir artı tüm yapay ajanlar diğer tüm fiziksel nesnelere ve hatta fiziksel uzay-zamanda olmayan “Platoncu” varlıklar. Ek olarak, “ikinci dereceden” bilgi varlıkları da bilgi küresine dahil edilir; parçaları/üyeleri bizzat bilgi nesnelere olan varlıklar örneğin aileler, kuruluşlar, şirketler, topluluklar, hükümetler ve tüm toplumlar. Özetle, Floridi’ye göre insanlar, diğer bilgi nesnelereinden oluşan bir dünyayla dinamik olarak etkileşime giren bilgi nesnelereidir ve toplumlar, üyelerinin kendileri de dinamik bilgi nesnelere olan karmaşık, dinamik ikinci dereceden bilgi nesnelereidir. Daha önce insanlar kendilerini bilgi nesnelere olarak düşünmüyorlardı ve çevrelerindeki nesnelere çoğunu (evler, arabalar, otoyollar, binalar, mutfak eşyaları vb.) bilgi düzeyinde dinamik bilgi nesnelere olarak görmüyorlardı. Nitekim Floridi’ye göre insanlar yakında kendilerini bilgi nesnelere olarak düşünenecekler. Bunun olacağını söyledi çünkü bilgi ve iletişim teknolojileri, onları bizimle ve birbirleriyle etkileşimli hale getirmek için gündelik nesnelere hızla dahil ediliyor. O halde yaygın, tanıdık nesnelere yakında o kadar derinlemesine yeniden tasarlanacak ki Floridi, yeniden yapılanma sürecini adlandırmak için «yeniden yapılandırma» terimini icat eder (Bynum, 2010a). Böylece tasarımılanan bir dijital dünyada insan dahil etkileşime girebilen tüm varlık türü bilişim felsefesinde aynı ontolojik zemine indirgenmiş olmaktadır.

Epistemoloji, Epistemik Özne: insan ve/veya Yapay Zekâ

Epistemolojide yaygın yaklaşım, bilgi sahibi olduğumuz şeylerin duyularımız aracılığıyla olduğu düşüncesidir. Ancak bazı felsefecilere göre duyu verileri tek başına anlamsızdır. Bir anlam ve fayda kazanması için onların zihinsel olarak organize edilmesi veyahut zihinde “inşa edilmesi” gerekir (Gray,2002:189). Epistemoloji ve yapay zekâ ilişkisinin başladığı nokta,

yapay zekânın meydana getiren siberetik bilişim, matematik, nörobilim, nöropsikoloji, dil bilim, veri bilimi gibi bilimlerinin temellerinde bulunan felsefedir.

Algoritmik düzenlemelerle dijital verilere dayalı benlikleri (Cheney-Lippold, 2017:113) ve bu benlikleri inşa eden dijital verilerin sarmalında epistemik bir özne olabilmenin imkânı tartışmalı bir konudur. İnsanı bir özne yapan, sürekli benlik duygusunu ve öz bilincini oluşturan dünyadaki pratik eylemleridir (Arche,2000:3). Bu eylemleri gerçekleştirmek için kelime veya kavramlara ihtiyaç duyar. Öz bilincin dayandığı ve beslendiği kelimeler ve onlara yüklediği anlamdadır. Bu nedenle bir kavramın analizi, yerli yerinde kullanımı oldukça önemlidir. Ontolojik-Epistemik faaliyetlerinin ortaya çıkardığı bu eylemlilik onu bir epistemik-agent değil bir epistemik-özne olarak düşünmemizi gerekli kılar. Yapı ve fail sorununun, öznellik ve nesnellik sorununa evrilmesinin altında yatan neden olarak “fail olarak tanımlama” sorununa (Arche,2000:306) işaret eder.

Agent aynı yaşam imkanını paylaşan toplulukları tanımlamak için kullanılan bir terimdir. *Agent olmak* yalnızca toplumun kıt kaynakların dağıtımında bir yer işgal edebilme anlamına gelir. Onlar bir kolektivitenin parçası olarak eşit derecede ayrıcalıklı veya ayrıcalıksız olanlardan oluşan bir grubu temsil ederler (Arche,2000:261). Bu teknik ve varlıkların birbirine indirgendliği sınıflandırmaya karşı çıkanlar bulunmaktadır. Örneğin; Michigan Üniversitesinde dijital araştırmalar enstitüsünde görev yapan Cheney-Lippold “insanın veriden oluşan bir varlık “ olduğu düşüncesine karşı çıkar. İnsanın sosyal medyada bir veri kümesi haline geldiğinde küçüldüğünü, aşkın deneyimlerini, karmaşık duygu ve arzularını yitirdiğini ifade eder (Cheney-Lippold, 2017: 251). Nitekim veriden oluşan bir varlık olma kabulü diğer verilerle insanı eşitlemektedir. Bu eşitlik sadece semantik anlamda değil düşünceleri inşa edip eylemelerine, hakikati anlama ve olaylardan sonuç üretme konusunda da aynıdır. Örneğin¹⁴; aşağıdaki figürde canlı, cansız nesnelere ve duyguları tanımlayan kavramlar *items* olarak aynı listede birleştirilmektedir. Verilerin ayıklanması veyahut sıralanması, kategorize edilmesi yapay zekâ algoritması ile belirlenmektedir.

14 Bu resim Python yazılım dilinde kümeleme; veri analizi, veri işleme ve manipülasyonu, içerik temizleme gibi durumlarda kullanılan bir yöntemle oluşturulmuştur.


```
python Copy code

# Verilen öğeleri birleştirelim
items = ["korku", "su", "tahta", "Can", "terlik", "Oya"]

# Tüm öğeleri tek bir küme olarak birleştirme
birlesik_kume = set(items)

# Sonucu ekrana yazdırma
print(birlesik_kume)
```

Şekil 1: Python Küme Örneği

Archer, inşacılığın, insani güçlerimizi eksilterek ve bunların hepsini (benlik, düşünümsellik, düşünce, hafıza ve duygusallık) toplumun söylemine atayarak insanlığı yoksullaştırdığını savunur (Archer, 2000 :4). Bu inşacı yaklaşım bilişim felsefesi ve teknolojilerinde, insanın epistemik bir özne olarak konumunun zayıfladığı anlamına gelebilmektedir. İnsanın modern dönemde herhangi bir nesneye indirgenmesinin ardında (kendi deyimi ile) bozuk paraları bir arada tutan bir kese gibi düşünülmesi olduğunu bunun ise insanın yıkımı olacağı düşünülür (Archer, 2000: 3). Nitekim bilişim çağının epistemolojik ve etik problemlerinden korunmanın ya da problemleri çözebilmenin yolu insanın benliğinin, ontolojik anlamda dahil insanın yerini belirlemesi ile mümkündür. İnsanın bir *agent* olarak düşünülmesi onu ve sahip olduklarının minimalize edilmesi anlamına gelir ki bu insanlık için bir yıkım olabilecektir (Archer, 2000: 6). *Agent* kavramının Türkçeye faillik olarak çevrilmesi kafa karışıklığına yol açabilmekte, Archer'in bahsini ettiği yıkımı güçlendirdiğini söylemek mümkündür.

Yapay Zekânın Sonlusayılı Verilerinde Deterministik Doğası ve Epistemik Özneliği

Robotlar/yapay zekâ tamamen deterministik sistemlerdir. Ne kadar gelişirse gelişsin yapabileceği çeşitli şeyleri göz önünde bulundurarak ve kendisine verilen hedefler doğrultusunda hangisinin en iyi sonuçlara sahip olduğunu seçerek ne yapacağına karar verir. “A’yı yapabilirim ve B’yi yapabilirim, ancak B daha iyi görünüyor, bu yüzden A’yı yapabildiğim halde yapmayacağım” şekilde bir seçimde bulunması verdiği kararlarda onu özgür bir irade sahibi yapabilir mi? Bir robotun “Yapabilirim ama yapmayacağım” sorusu ne anlama gelir? Bu deterministik bir sistemdir, yani ya A’yı yapacak ya da yapmayacak. Nitekim yapay zekâ programlarının veri tabanlarına yerleşti-

rilen eylemler olası sonucu etkilemez mi? (McCarthy,1988: 307) Ne olursa olsun önceden belirlenmiş senaryolara uygun bilgi/malumat üretmesi onu ne kadar epistemik bir özne ya da sağlıklı bir karar mekanizması ya da *agent* yapar? Daha önce açıklandığı gibi *agent* ve özne arasındaki ontolojik farklılık onu bir insan kadar epistemik özne yapar mı ya da yapabilir mi?

Bilgisayar bilimi çalışmalarından yapay zekâ nesnelere tümü, söz dizim açısından yönetilen sonlu deterministik algoritmalarıdır. Deterministik sonuçlarla tasarlanmış algoritma doğasına sahip ve dahası bir bilim olup olmayacağını sorgulanmaya müsait iken yapay zekânın insan zihnini ve psikolojik durumları etkileyen psikotrop ilaçlar olduğu sonucuna varmaktadır. Öyleyse bu deterministik yapı ne derecede epistemik doğruluğu kanıtlanmış bir bilgi üretebilir? Bu konu tartışmaya açıktır (Matteuzzi, 2005:420). McCharty, Robotların tasarımı sırasında tasarlayanın, gerçeklik hakkında görüşü ne olursa olsun robotun dünya hakkında kısmi bilgiye sahip olduğunu ve elde ettiği bilgilerin dış gerçeklikle ilişkili olduğunun belirlenmesi gerektiğini düşünür. Objektiflik için bilgiyi talep eden-sağlayan ve bu bilginin doğrulanabilirliğini imkân veren metaepistemolojik teorilerin geliştirilmesi gerektiğini savunur (McCarthy,1988: 308).

İnsan beyni birçok işleve sahip parçalardan meydana gelir. Bu işlevler seslerin konuşmaya dönüştürülmesi, korku, şefkat, koku gibi kavram ve duyguların kaydedilmesi, verilerin hafızada değişik şekillerde işlenmesi dahil birçok spesifik görevi yerine getirmemizi sağlarlar. Bu işlevselliği her ne kadar ortak özellikler olarak sıralasak da insan beyni bu bileşenlerde cisimleşen statik bir toplam yapıyı temsil etmezler. Aksine her beyin benzersiz ve çevresine duyarlı olarak sürekli değişen, gelişen ya da işlevselliği yaşam niteliğine bağıntılı olarak şekillenen bir yapıya sahiptir. Beyin aktiviteleri; akımlar, kimyasal ya da hala açıklanamayan bir takım dalga veya titreşimlerle kontrol edilir. Tüm bu birbiri ile eş zamanlı çalışan birçok eylemi birbirine paralel yapan milyonlarca farklı ve karmaşık yapıdan oluşmuştur (Carter,1998:10).

Böylesi bir doğal yapı ile algoritma ve hesaplama, hesaplamaların hızı, bilgi işlem yeteneği ile sınıflandırılan yapının aynı doğa yapısına sahip oldukları kabulü ile aynı düzlemde aynı ontolojik statü içinde değerlendirilmesi epistemoloji bağlamında bilginin kaynağı, bilginin doğruluğu ve doğrulanması, inanç, bilginin belirlenimi, konularında problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Söz gelimi doğal bir varlık olarak canlı türüne ait bir kavram olarak bilinç; bir şey değil "bir süreci" (Carter,1998: 204) temsil eder. Teknoloji alanında kullanılan zekâ bir süreç değil sürecin sonunda ortaya çıkan, statik ve tamamlanmış, başkası tarafından yeni veri-

lerle güncellenmeye ihtiyaç duyan versiyon bağlamında tamamlanan “bir ürün» olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ne şekilde incelersek inceleyelim yapay zekâ *agent* olmanın ötesine geçemez bir fail özne olan insan ise ontolojik farklılıkları nedeniyle epistemoloji, etik gibi alanlarda özne olarak yerini muhafaza etmeli bir *agent* seviyesine indirgenmemelidir. Aksi insanın özne statüsünde iken, işlenebilen, etkileşimde bulunan bir varlık olarak sınırlandırması anlamına gelir. İnsan bir *agent* değil bilfiil bir öznedir. Rutger Vlek ve arkadaşları, bir kişinin eylemlilik duygusu ve eylemi irade ile yapma konusuna açıklık getirmek için bilinçli eylemler ve manipülasyon konularında çalışan psikolog Daniel M. Wegner’in görüşlerine başvururlar. Wegner’e göre bir kişi bir eylemi yaptığını düşünebilir fakat aslında sadece o olayın etkilerine tanık oluyordur ve bu durumda kişi o olayın nedeni değildir. Birinin bir şey yapıyormuş hissine kapıldığı ancak gerçekte o şeyi yapmadığı durumu “kontrol yanılsaması/illusion of control” olarak tanımlar. Diğer taraftan; eylemi yapan kişinin kendisi olmasına rağmen yapmadığını düşünebilir, bu durumu “otomatikleşme” olarak tanımlar yani eylem varken irade durumunun olmaması.

Wegner *eylemin sahipliği* konusunda temel ayrımın; eylem öncesinde kişinin aslında bunu yapmadan bir şey yaptığını düşünmesi olarak tanımlar. Bu durumda Wegner’e göre *failliğin* şu üç ön koşulu kendinde bulundurması gerekir. Bunlardan ilki; bir düşünce, uygun bir aralıkta eylemden önce gelmesi (öncelik ilkesi) ikinci olarak; bir düşüncenin eylemin iradeli olarak algılanırken aynı zamanda düşüncenin tepki ile uyumlu olması (tutarlılık ilkesi) son olarak; düşüncenin eyleminin görünürdeki tek nedeni olması (özgünlük/teklik ilkesi) (Vlek R ve arkadaşları, 2014; 194) dir.

Beşerî bilimlerde epistemolojik problemlerin başlangıç yıllarını sanayi devrimi ile başlatan Rieu (Rieu, 2014: 454), zihin-teknobilim çalışmalarının epistemik konjoktürünün birçok karmaşık problemi çözebileceğini savunur. Fransız epistemolojik geleneğini örnek veren Rieu, her bilimin kendi nesnesinin inşasıyla kendisini geliştirdiğini, deneysel temelini geliştirmesi içinde büyüdüğünü ve o nesnenin disiplini veya alt disiplini içinde sahip olduğu özelliklerin türünü belirlediğini bunun da çoğu zaman doğal mı yoksa yapay mı olduğu belli olmayan bir “melez” zemin oluşturduğunu ifade eder. Bilimin ürettiği gerçeklik düzlemi ise bu ortamda şekillenir. Ona göre zihin, teknobilimin nesnesi olarak düşünülürse (Rieu, 2014: 457) zekayı açıklamak için zihin teknobilim çalışmalarının yeterli olacağını iddia eder. Oysa böyle bir kabul oldukça sakıncalıdır. Nitekim insan zihni herhangi bir bilimin ya da şeyin nesnesi olarak düşünülürken insanı diğer varlık türlerinden

ayıran bilinç ve bağlı konular ortadan kalkacaktır. Düşünce, akıllı davranışlardan ayrılamayacağından bilgi (bilişsel bilimler), teknolojikleşme (AI) ve zekanın endüstrileşmesi düşünce ve zekâ arasındaki ilişkiyi dönüştürmektedir (Rieu, 2014: 468). Peki, Zekâ bir tarafa yapay olmayan bir zekâ içgüdü ile kaynaşabilen bilginin “sezgi” vasıtasına da sahip değilken (Bayraktar, 2020: 2) epistemolojik bağlamda insanlığa ne teklif edebilir?

Bergson (1859-1941), ontoloji-epistemoloji ilişkisinde zekânın kısıtlı olan madde alana hâkim olabileceğini fakat hayatı anlamak konusunda yerli olamayacağını belirtir. Zekânın başlı başına hayatı, ruhu, yaratmayı, oluşu, süreyi dahası evreni anlayamayacağını bunun için sezgiye gereksinimi olacağını (Bayraktar, 2020: 23) zekanın katı olan şeyleri anlayabileceğini ifade eder (Bayraktar, 2020:30). Yani sadece maddi bir varlık olmayan bir varlık olan insan ve yaratma ve oluş içinde olan hayat (Bayraktar, 2016:35) için türü ne olursa olsun zekâ kısıtlı bir teklifle gelecektir.

Dijital teknoloji ve internetin etkisinde insanın deneyimlerini ele alan Lee Siegel ise epiloğunda insan için “homo interneticus” tanımı kullanır. Günümüzdeki insanın dijital çağda nasıl evrildiğini ve internetin etkisini, insanı ve sahip olduklarını nasıl değiştiğini anlatır. İnsanın bu dijital ortamda mevcut olan (doğru-ya da -yanlış) verilerle işlenmiş bilgilerle kendi kendini pikselleştirilmiş veya dijitalleştirilmiş boşlukları doldurarak inşa ettiğine dikkat çeker (Siegel, 2008: 174). Yapay zekâ teknolojileri internette kullanıcı kimliğinin oluşturulmasında ihtiyaç ve tüketim alışkanlıklarının belirlenmesinde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Sadece merak veya araştırma alanlarına yönelik keşif eylemlerin epistemik öznenin profilini teknolojinin tanımladığı duyarlılık ve amaç etrafında kendi dilediği gibi hazırlar. Bunu yaparken kişinin bundan genellikle bilgisi olmaz (Cheney-Lippold,2017:3). Toplum ve birey bir bilişim toplumu olarak yapay zekâ teknolojilerinin kategorizasyonuna göre şekillenir. Oysaki epistemolojide özne, bilgiye erişimdeki ilk adımdan, bilginin yorumlaması ve değerlendirmesine varıncaya kadar her aşamada etkilidir. Bilginin edinme sürecinin özne tarafından gerçekleştirilmesi, gözlem, düşünce, deneyim aracılığıyla gerçekleştiğinden algılama yeteneği ve mantıksal akıl yürütme kabiliyeti, bilgiyi şekillendiren ve yorumlayan faktörleri nedeniyle diğer epistemik unsurların meydana getirilmesinde önemlidir. Öznenin bilgiyi ele alış biçimi, bilginin doğası ve sınırlarını belirler. Bu nedenle yapay zekâ da kullanılan verilerin kaynağı belirli olmayan yapay zekâ tarafından kategorileştirilen insan profillerinin gerçek olanın dışında bir birey ve toplum kültürü üretebileceğini, sahip olduğu epistemik alt yapının felsefi-epistemolojik bağlamda düşünülmesinin sakıncalı olabileceğini düşündürmektedir.

Sonuç

Geleneksel felsefi yaklaşımda epistemolojik süreci deneyimleyerek tecrübe eden, bilen özne olarak insan, bu sorgu ve analizi yapmaya muktedir potansiyele haiz olduğundan aynı zamanda eylemlerinden sorumlu özne, fail olarak tanımlanmıştır. Ontolojik bağlamda fail özne olarak insan, yaşamını bireyselleştiren, öznelenştiren, kendi şahsına münhasır bir yaşam kılan bilgi ve tecrübesi ile karar verebilmesi ya da seçim yapabilmenin imkanına sahip olmuştur. Ontolojik doğasında özne niteliğinin güçlenmesi oranında etik bir yaşam sürme imkanına erişmiştir. Ontolojik ve etik ilişkilendirmeyi sağlayan ara unsur ise insanın epistemolojik doğası ve bu doğanın epistemoloji ile kurguladığı bağ üzerinden şekillenmiştir.

Makalede 19. yüzyılın sonlarından itibaren bilim ve teknoloji ilgisinin siberetik ve bilişim bilimi adı verilen bir tekno-bilim alanını oluşturduğunu ve bu çalışmaların gün geçtikçe derinleşerek birçok devrimsel sonuca yol açtığı vurgulanmaktadır. Nitekim bilişim devrimi, teknolojik yapısıyla değişim ve dönüşümü tetikleyen etkilerle yeni bir çağı şekillendirmekte ve inşa etmektedir. Bu devrim, sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel alanlarda büyük etki yaratmış ve felsefi düşünce sahasında önemli sonuçlar doğurmuştur. Bilişim devriminin etkisinde ortaya çıkan felsefi konular arasında; etik problemlerin tetiklediği varoluşsal meselelerin yanı sıra bilinç gibi birçok kavram ve epistemolojik tartışmalar bulunmaktadır. Makale, bilişim devrimi sonrasında gelişen akıllı-hesaplamalı teknolojilerin ontolojik ve epistemolojik etkilerini felsefi bir perspektifle ele alınmış ve bu yeni teknolojik paradigmanın yaşamın pek çok alanında nasıl bir ontolojik ve epistemolojik statü oluşturduğuna dikkat çekilmiştir. Geleneksel epistemolojik bir özne olan insanın, yapay zekâ gibi bilişim uygulamalarında nasıl bir epistemolojik nesneye dönüştüğü ve ontolojik statüsünün nasıl yeniden belirlendiği konusunda yeni bir bakış açısı sunar. Bu bağlamda, makale, bilişim felsefesi perspektifinde ontoloji-epistemoloji ilişkisinin temellerine ışık tutarak, yapay zekâ gibi bilişim teknolojilerinin geleneksel anlayıştan farklı bir ontolojik konumlandırmaya odaklandığını bunun ise yaşantımızda teknolojinin sınırlarını belirlenmesi hususunda kafa karışıklığına neden olduğuna dikkat çekmiştir. Bu muğlaklığın aydınlatılması için felsefede ontoloji ve epistemoloji arasındaki ilişki soruşturulmuştur. Nitekim felsefe her çağda olduğu gibi soru ve sorgulamalara insanlığa yeni pencereler açmış, hakikatin ne olduğunu anlamaya götüren süreçte, mevcudun analizine de imkân sağlamıştır.

Mübahat Türker Küyel'in de (1927-2022) dikkat çektiği gibi bilişimin kendisinin ve bilişim dünyasına ait konular üzerinde bilinçlenilmesi meselesi, bu çağın ve problemlerinin anlaşılmasında muğlaklıkların giderilmesinde, bir tercih değil gönüllü-zorunlu bir gereklilik haline gelmiştir. (Küyel, 1999: 375) Bilişim dünyasına ait argümanlar, felsefe geleneği içinde düşünüldüğünde bilişim çağının zemin sağladığı oluş, değişim ve dönüşüm belirgin bir şekilde fark edilmektedir. Bu çalışmada çağdaş felsefe içinde değerlendirilen Bilişim Felsefesi bağlamında ontoloji ve epistemoloji arasındaki ilişki ele alınarak yapay zekânın semantik, etik ve epistemolojik problemlerinin kafa karıştıran zeminine ışık tutulmaya gayret edilmiştir. Sonuçta geleneksel felsefenin dışında, insanın bir bilişim nesnesi gibi düşünülmesinin onun epistemoloji ile olan ilişkisini değiştirdiğini, bunun ise epistemolojik bir sorun olmanın yanı sıra etik bir problem olarak da karşımıza çıktığını gözlemlemekteyiz.

Yeni ontolojik-epistemolojik perspektifin oluşturduğu hakikat algısının çağımızın değerlerinin inşasında doğrudan etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmada bilişim temelli problemlerin ya da konuların sorgularında bu hususun göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Makalede dikkat çekilen bir diğer husus yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı ile meydana gelen yeni bir felsefe oluşturmasından önce belirli bir felsefe ile geliştirildiğine dikkat çekilmek istenmektedir. Bunun için McCulloch konferanslarını anlamak oldukça önemlidir.

Makale, bilişim felsefesi perspektifinde, insanın geleneksel epistemolojik bir özne olarak algılanmasından, yapay zekâ gibi bilişim uygulamalarının içinde nasıl bir epistemolojik nesneye evrildiğini ve ontolojik statüsünün nasıl yeniden belirlendiğini vurgulayarak, yeni bir felsefi alanın doğmuş olduğuna da dikkatleri çekmektedir.

Öz

Bilişim Felsefesinde Epistemik Özne Yapay Zekânın Ontolojik Statüsünün Sorgulanması

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarından itibaren bilim-teknoloji ilgisi, sibernetik ve bilişim bilimi olarak adlandırılan tekno-bilim çalışma sahasını meydana getirmiştir. Bu çalışmalar endüstri devriminde olduğu gibi (ondan daha güçlü bir şekilde) etkisini gün geçtikçe derinleştiren birçok devrimsel sonuçlara zemin hazırlamıştır. Bu bilişim devrimidir. Bilişim devriminin temel doğası olan değişim-dönüşümü mümkün kılan teknolojik yapısı, birbirini tetikleyen ve besleyen etkilerle yeni bir çağı şekillendirmekte ve inşa etmektedir. Bu etki kadim olanın yanı sıra mevcudun da yapılandırılması, yenin inşası sürecini sağlamaktadır. Bilişim devrimi, sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel alanlar başta olmak üzere felsefe gibi düşünce sahasında da büyük etki ve tartışmayı gündeme getirmektedir. Felsefi perspektiflere ait ontolojik kabuller 'şey'lerin epistemoloji ve etik alanlarını etkileyebilir mi? Bu etkiler eşyaya veya hakikate olan bakışımızda değişikliklere neden olur mu? Akıllı-hesaplamalı teknolojilerin olumlu-olumsuz etkilerinin bilim-felsefe de dahil olmak üzere pek çok alanda tartışılmasının temelinde yeni bir ontolojik ve epistemolojik statünün belirlenimi olabilir mi? Bu makale, felsefi bir anlayışla geliştirilen teknolojilerin belirli bir felsefi anlayış ürettiği düşüncesinden hareket eder. Böylece geleneksel anlayıştan farklı olarak bilişim felsefesinin dayandığı yeni ontolojik konumlandırma ve bu konumlandırmanın ürettiği epistemolojik etkilere dikkatleri çekerek bilişim felsefesi perspektifinde ontoloji-epistemoloji ilişkisinin temellerine ışık tutmaktadır. Bu minvalde makale, gelenekselde epistemolojik bir özne olarak bilinen insanın, bilişim felsefesi perspektifinde ontolojik statüsünün yeniden belirlenmesine ve bu sayede nasıl bir epistemolojik nesneye evrildiğine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilişim felsefesi, Ontoloji, Epistemoloji, Reontolojizasyon, Yapay Zekâ

Abstract

Enquiry The Ontological Status of Artificial Intelligence An Epistemic Subject in the Philosophy of Information

Since the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, the interest in science and technology has created the field of techno-science called cybernetics and information science. These studies have paved the way for many revolutionary results that deepen their impact day by day, just like the Industrial Revolution (and even more strongly). This is the Information Revolution. The technological structure that enables change and transformation, which is the basic nature of the information revolution, shapes and builds a new era with effects that trigger and nourish each other. This effect provides the process of structuring the existing as well as the ancient and building the new. The information revolution brings great impact and debate to the agenda, especially in social, cultural, economic, and scientific fields, and also in the field of thought such as philosophy. Can the ontological assumptions of philosophical perspectives affect the epistemology and ethics of 'things'? Can these effects cause changes in our view of things or reality? Could the determination of a new ontological and epistemological status be the basis for discussing the positive and negative effects of smart-computational technologies in many fields, including science and philosophy? This article starts from the idea that technologies developed with a philosophical understanding produce a certain philosophical understanding. Thus, unlike the traditional understanding, it sheds light on the foundations of the ontology-epistemology relationship from the perspective of the philosophy of informatics by drawing attention to the new ontological positioning on which the philosophy of informatics is based and the epistemological effects produced by this positioning. In this regard, the article draws attention to how the ontological status of the human, traditionally known as an epistemological subject, has been re-determining in the perspective of the philosophy of information and thus has evolved into an epistemological object.

Key Words: The philosophy of information, ontology, epistemology, reontoloziation, artificial Intelligence

Kaynakça

- Archer, S.M. (2000). *Being Human: The Problem of Agency*, Cambridge University Press
- Bayraktar, L. (2016). *Bergson*, Aktif Düşünce Yayıncılık
- Bayraktar, L. (2020). *Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi*, Aktif Düşünce Yayıncılık
- Blaikie, N. (2000). *Designing social research: The logic of anticipation*. 1st ed. Cambridge: Polity Press.
- Bynum, T.W. (2010a). Philosophy in the information age. *Metaphilosophy*, 41(3): 420-442
- Bynum, T.W. (2010b). "Ethics, ambient intelligence, and the emergence of 'cyborgian' societies". In: Oliva, M., Bynum, T.W., Rogerson, S. and Coronas T.T. (eds.). Keynote-Address paper distributed at the ETICA2010 Conference, April 2010, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, Spain.
- Carter, R. (1998). *Mapping The Mind*, Weidenfield & Nicolson, London: The Orion Publish Group Ltd
- Cheney-Lippold, J. (2017). *We are data: Algorithms and the making of our digital selves*, New York: New York University Press
- Coole, D. and Frost, S. (2010). *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*, Duke University Press
- Cornford, M.F. (2010). *Plato's Theory of Knowledge* (RePrinted). London, Taylor and Francis Group, Routledge.
- Finlay, J. and Dix, A. (2002). *An Introduction to Artificial Intelligence*, Abingdon : Routledge
- Floridi, L. (2002). "What is the Philosophy of Information?" In *CyberPhilosophy: The Intersection of Computing and Philosophy*, edited by James H. Moor and Terrell Ward Bynum, T.W. 115-138. Oxford, UK: Blackwell, (A Metaphilosophy Monograph)
- Floridi, L. and Sanders, J.W. (2005). Internet ethics: The constructionist values of homo poieticus. In: Cavalier, R.J. (ed). *The impact of the Internet on our moral lives*, New York, State University of New York Press
- Floridi L. (2008). Information ethics: Its nature and scope In: W.J. Van den Hoven and J. Weckert (eds). *Information Technology and Moral Philosophy*, 1st ed. New York, Cambridge University Press
- Fudenberg, D. and Tirole, J. (1991). *Game Theory*, Cambridge, Massachusetts. ; London : MIT Press
- Gray, C.H. (2002). *Cyborg Citizen: Politics in Posthuman Age*, Routledge, Taylor & Francis Groups
- Heidegger, M. (1992). *Parmenides*. (Translated by Schuwer A and Rojcewicz R) Indiana University Press USA

- Kantar, N. (2022). *Bilişim Felsefesinde Etik Arayışlar: Gelişim Etiği*, Aktif Düşünce Yayıncılık
- Kantar, N. (2023). Teknoloji ve Etik: Gelişim Etiği Yaklaşımı/Technology and Ethics: the Flourishing Ethics Approach, İçinde: *Teknoloji, Etik ve Din*, (Ed. Ünverdi, Şahinalp ve Palancı) Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları
- Kantar, Nesibe (2023). Çağdaş Felsefede Yeni Bir Disiplin: Bilişim Felsefesi. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy DOI:10.29228/beytulhikme.72002*
- Küyel, M.T. (1999). Bazı Kavramlar Üzerinde Yeniden Bilinçlenme, İçinde: *Türk Kültürü Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel Makaleleri-I*, (Bs. 2016), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 365-375.
- Laukyte, M. (2017). Artificial agents among us: Should we recognize them as agents proper? *Ethics Information Technology*, 19:1-17
- Matteuzzi, M. (2005). Why AI is not a science, (Ed. Franchi, S., & Güzeldere, G.) In: *Mechanical bodies, computational minds : artificial intelligence from automata to cyborgs?* MIT Press.
- McCarthy, J. (1988). Mathematical Logic in Artificial Intelligence. *Daedalus*, 117(1), 297-311. <http://www.jstor.org/stable/20025149>
- Negarestani, R. (2018). *Intelligence and Spirit*, Falmouth: Urbanomic Media Ltd
- Papert, S. (1989). One AI or Many? In: *The Artificial Intelligence Debate False Starts, Reas Foundation*, Ed.Stephen R. Graubard,2nd Ed.The MIT Press,Cambridge Massachusetts
- Pias, C. (2016). *Cybernetics: The Macy Conferences 1946-1953*. The Complete Transactions, Diaphanes
- Plotkin, H. (2017). *Darwin Machines and the Nature of Knowledge*, Harvard University Press
- Rieu, A.M. (2005). The Epistemological and Philosophical Situation of Mind Technoscience, (Ed. Franchi, S. and Güzeldere, G., In: *Mechanical bodies, computational minds : artificial intelligence from automata to cyborgs?* MIT Press.
- Savat, D and Poster M (2010). *Deleuze and New Technology*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Scheiter, K.M. (2012). Images, Appearances, and "Phantasia" in Aristotle. *Phronesis*, 57(3), 251-278. <http://www.jstor.org/stable/23249121>
- Siegel, L. (2008). *Against the Machine: Being Human in the Age of the Electronic Mob*, Spiegel & Grau
- Vlek R, Acken JP vd. (2014). BCI and a User's Judgment of Agency, (Ed. Grübler, & Hildt) In: *Brain-Computer-Interfaces in their ethical, social and cultural contexts*. Springer